

ACTUAL PRIORITIES OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE

Proceedings of the XXI International Scientific and Practical Conference

Paris, France
May 31 – 03 June, 2022

UDC 01.1

The XXI International Scientific and Practical Conference «Actual priorities of modern science, education and practice», May 31 – 03 June, 2022, Paris, France. 873 p.

ISBN – 979-8-88680-831-5

DOI – 10.46299/ISG.2022.1.21

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liubchych Anna</u>	Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, Scientific secretary of Institute
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines, Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Oleksandra Kovalevska</u>	Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs Dnipro, Ukraine
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Slabkyi Hennadii</u>	Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Health Sciences, Uzhhorod National University.
<u>Marchenko Dmytro</u>	PhD, Associate Professor, Lecturer, Deputy Dean on Academic Affairs Faculty of Engineering and Energy
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.
<u>Belei Svitlana</u>	Ph.D., Associate Professor, Department of Economics and Security of Enterprise
<u>Lidiya Parashchuk</u>	PhD in specialty 05.17.11 "Technology of refractory non-metallic materials"
<u>Kanyovska Lyudmila Volodymyrivna</u>	Associate Professor of the Department of Internal Medicine
<u>Levon Mariia</u>	Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Scientific direction - morphology of the human digestive system
<u>Hubal Halyna Mykolaiivna</u>	Ph.D. in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor

PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
154.	Ільїна Ю.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОГИ У ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	709
155.	Бочелюк В.Й., Турубарова А.В. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	714
156.	Гарнага Д.Я.Д. УЯВЛЕННЯ ПРО ВЛАСНУ ЗОВНІШНІСТЬ ТА САМООЦІНКА ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	720
157.	Мамай Д.Є. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ	723
158.	Овдієнко І.М. АТР-ТЕРАПІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПСИХІЧНИЙ СТАН ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	729
159.	Панов М.С., Жадленко І.О. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	732
160.	Романовська Д.Д. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ В ЛІТНІХ ВІДПОЧИНКОВО- ОЗДОРОВЧИХ ПРИШКІЛЬНИХ ТАБОРАХ УКРАЇНИ	737
161.	Садькова А.Б., Тукебаєва С.А. ПСИХОЛОГІЧЕСКИЙ МЕТОД РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОГО СТИЛЯ ПЕДАГОГА НА ПРИМЕРЕ СЕМИНАРА-ТРЕНИНГА	741
162.	Суліцький В.В. СОВІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ	749

СОВІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

Суліцький Вадим Володимирович

кандидат психологічних наук, доцент

Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Дуже часто у своєму житті ми зустрічаємося зі словом "совість". Воно виступає вимірювачем наших думок, слів, вчинків, ставлень до будь-чого тощо. Але, у кожного це поняття має власне тлумачення. Совість як категорію, на наш погляд, можна розглядати з позицій: загальножиттєвої; релігійної; наукової. У будь-якому випадку, цей термін має як якісну, так і кількісну характеристику.

Слово "совість" дуже часто використовується у повсякденному спілкуванні людей і має загальножиттєве тлумачення «добра» та «зла» як наслідків дій, рішень, вчинків. Наприклад, у висловлювання "це на його совісті", "немає ні сорому, ні совісті", "совість закатувала", "людина з чистою совістю", "робить на совість", "совість засмутила" тощо, кожна людина вкладає власні оцінки та має власні уявлення про цей феномен людської гідності. Совість, для них, показник чогось "зверх досконалого".

Подивимося, які тлумачення має поняття "совість" у словниках і в роботах науковців.

В. Даль визначає совість як "моральну свідомість, моральні почуття людини; внутрішню свідомість добра та зла; таємницю душі, в якій відгукується схвалення або засудження кожного вчинку; почуття, що спонукає до істини, добра, відвертає від брехні...; мимовільну любов до добра й істини; природжену правду в особистій мірі відмінності" [1].

У словнику психологічних термінів, совість визначається як "здатність особистості здійснювати моральний самоконтроль; характеризує особистість, яка досягла вищого рівня психологічного розвитку" [2]. У юридичній психології совість має тлумачення «— здатність індивіда до морального самоконтролю, самооцінки власних вчинків, прояву соціальної суті людини» [3].

Б. Мещеряков і В. Зінченко, при укладанні Великого психологічного словника, загалом, термін "совість" розглядають тільки у контексті "інтуїції совісті" [4]. У психологічній енциклопедії Р. Корсіна та А. Ауербаха поняття "совісті" відсутнє [5]. У словнику під редакцією О. Петровського та М. Ярошевського совість має таке тлумачення: «здатність особистості здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні зобов'язання, вимогати від себе їх виконання та надавати самооцінку здійснюваних вчинків; одна із демонстрацій моральної самосвідомості особи. Совість проявляється як у формі раціонального усвідомлення морального значення вчинених дій, так і у формі емоційних переживань [6].

У «Словнику психолога-практика» совість визначається як "здатність особи самостійно формулювати власні моральні обов'язки та реалізувати моральний

самоконтроль, вимагати від себе їх виконання та виробляти самооцінку здійснюваних вчинків; одне з відображень моральної самосвідомості особи" [7].

У енциклопедії Ф.А. Брокгауза й І.А. Єфрона совість, як психологічна категорія, визначається так: «Моральна свідомість людини, що виражається в оцінці власних і чужих вчинків, на підставі певного критерію добра і зла».

Щодо походження совісті, існують дві теорії: інтуїтивна й еволюційна. Перша стверджує, що совість не є повільною властивістю людини, а природно, апріорне; у богословів - голос Божий в людині, у метафізиків - сила, що стоїть вище за людину, вираження об'єктивно існуючого морального світового порядку, у Канта – категоричний імператив практичного розуму. За теорією еволюціонізму, совість є продуктом багатовікової дії громадського суспільства щодо розвитку альтруїстичних почуттів і вчинків. Суспільство, схвалюючи альтруїстичні дії і засуджуючи егоїстичні, встановлює асоціацію між альтруїзмом і схваленням, егоїзмом і засудженням. Шляхом спадкової передачі, ця асоціація зміцнюється і перетворюється на внутрішній голос". Як відмічають Брокгауз і Єфрон, обидві теорії совісті залишають багато неясного та сумнівного в розумінні її основ [8].

М. Кордуэлл у словнику-довіднику "Психологія від А до Я" дає таке визначення совісті – "ряд моральних принципів, якими ми керуємося, коли приймаємо рішення про вірне чи невірне. Відповідно до теорії З. Фрейда, совість - це та частка Супер-Его, яка є інтерналізованою абстракцією батьківського контролю, що карає помилкову поведінку почуттям провини або сорому" [9].

В Оксфордському тлумачному словнику з психології під редакцією А. Ребера, совість – обґрунтований набір інтеріорізованих моральних принципів, який дозволяє зробити оцінку правильності або неправильності вчиняємих або спостерігаємих дій. Історично, теїстична точка зору прирівнювала совість до голосу Бога, і, відповідно, вважали її вродженою. Відповідно сучасної точки зору, заборони або обов'язки, які визначає совість, є надбаними; фактично фрейдівські характеристики «супер-его» були спробами пояснити походження, розвиток і спосіб функціонування совісті" [10].

Л. Пергаменщиков у глосарії в книзі «Кризова психологія», визначає совість як «здатність людини здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання та здійснювати самооцінку власним вчинкам; одне із проявів моральної самосвідомості особистості» [11].

У словнику, під загальною редакцією М.Ю. Кондратьєва, совість – це здатність людини здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання та здійснювати самооцінку власним вчинкам, одне із проявів моральної самосвідомості особистості. Совість має прояви як у формі раціонального усвідомленого морального значення вчинених дій, так і у формі емоційних переживань [12].

Психологія тривалий період часу відносила поняття «совість» до явища духовно-моральної сфери, до галузі філософії, соціальної антропології, етики та богослов'я.

У релігійному розумінні совість є та глибина людської природи, на якій вона спілкується з Богом і де вона отримує звістку від Бога і чує голос Божий [13]. Совість виступає у житті, "як розряд духовної любові, що не тамує, як воля до морального вдосконалення, як потяг до вчинків, гідних Богу та наближення до нього через вподобання йому" [14, с. 194]. У совісному акті людина відчуває радісну близькість до Бога, випробовує справжнє живе Боже дихання, на якийсь час вона почуває себе живим явищем його волі. "Можливість пережити це, хоч би раз у житті, така дорогоцінна для людини; а дійсне переживання цієї події настільки значне в усій її життєвій долі, що совісний акт має бути віднесений до самих дивних дарів Божих, що дані людині" [14, с. 197].

Аналіз психологічної літератури дозволив нам дійти висновку, що на сучасному етапі термін "совість" має досить нестійку змістовну характеристику, визначається його розмитість через відсутність чіткого визначення сенсу цього поняття, як особливого особистісного явища. А. Леонт'єв з гіркотою констатував, що "традиційній психології нічого робити з такою категорією як совість, оскільки вона взагалі не має в розпорядженні понять, в яких етичні категорії можуть бути психологічно розкриті". Але, нині накопичений достатній емпіричний і теоретичний матеріал, який дозволяє позначити феноменологію поняття, що цікавить нас, і визначити поле авторського підходу.

Совість - ознака здатності особи здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки та вимагати від себе їх виконання, виробляти самооцінку здійснюваних вчинків [14, с. 179]. Совість виступає в формі внутрішнього імперативу, що визначає поведінку людини при досягненні самих різних цілей. І якщо в моральних нормах відбиваються потреби людини та суспільства на основі історичного досвіду багатьох поколінь, то совість завжди індивідуальна; вона лежить в основі не лише раціонального усвідомлення морального значення вчинених дій, але й емоційно-чуттєвої оцінки цих дій і їх наслідків. Саме чуттєва складова совісті виступає в ролі мотивації. У совісті, моральне «повинне» та фактичне «прийняття» співпадають далеко не завжди та не повністю.

У психології з'являється нова антропологічна парадигма, що намагається знайти місце моральності, духовності, людяності в контексті цілісного психологічного знання про суть людини. Дослідження показують, що саме совість, яка носить універсальний всеосяжний характер, здатна виступити як форма подолання відчуженості людини від людини і від самого себе [15].

У зарубіжній психології проблема моралі та моральності в тій або іншій мірі розглядалася в усіх наукових концепціях. В. Вундт визначав совість як різновид чуттєво-психічного стану особи, а У. Джеймс розглядав цей феномен у загальній структурі особистості, вважаючи, що моральний світ - це породження свідомості людини. Відмічаючи роль совісті, він пише що "завдяки пробудженню совісті відбувається духовне оновлення кожного з нас». У теорії Л. Колберга моральний розвиток здійснюється разом із інтелектуальним, а совість як механізм, який

виникає на останній постконвенційній стадії. Акцентування уваги на мотиваційних аспектах совісних проявів ми знаходимо в психоаналізі. У Фрейда совість - караючий аспект Супер-Его. З точки зору неофрейдистів – "соціальне почуття" (А. Адлер); "архетипічні уявлення" (К. Юнг), "потяг до самореалізації" (К. Хорни). Э. Фромм вважав, що совість буває двох видів – авторитарною та гуманістичною.

Прихильники біхевіоризму моральність, загалом, і совість, зокрема, зводять до просоціальної поведінки, орієнтації на соціальне схвалення. Р. Кеттел і Г. Айзенк розглядали совість лише в контексті соціалізації і адаптації. Дещо іншу позицію займає Г. Олпорт, в його концепції совість уявляє собою патер декількох власних станів: самоповага, образу "Я" та пропріативне прагнення. На думку В. Франкл тільки совість, яка функціонує на несвідомому рівні, здатна уловити унікальний сенс життя, прихований у кожній людині [16].

Таким чином, аналіз теоретичних і емпіричних досліджень, які розкривають феномен "совість", дозволяє нам запропонувати такі підходи:

- совість як система моральних принципів, що прийняті в певному соціумі;
- совість як загальнолюдські цінності буття;
- совість як міра особистісної відповідальності перед собою.

Аналіз наукових робіт дозволив нам виділити декілька напрямів, у контексті яких розглядалися питання психології совісті.

Так, Б. Ананьєв ставив питання про вивчення співвідношення самосвідомості з совістю. І. Кон, В. Столін, І. Чеснокова підкреслювали моральну природу людини і, у зв'язку з цим, приділяли особливу увагу проблемі совісті. А. Бурсукова акцентує увагу на емоційних аспектах совісних проявів. А. Ковалева стверджувала, що розвиток совісті базується виключно на страху покарання.

П. М. Якобсон розглядає совість як мотив моральної поведінки Проте він говорить лише про одну форму моральних переживань: про самоосуд.

У вітчизняній психології ми зустрічаємо також точку зору, де совість трактується як відношення. У концепції В. Мясичева совість розглядається в групі морально-правових стосунків, що вже має виключно соціальну детермінацію совісних проявів. У цій позиції нас притягує те, що В. Мясичев, у змістовому аспекті, зв'язує совість із ставленням до себе, іншого, ситуації і життя в цілому. Наша позиція дещо співпадає з поглядами автора, але, з точки зору пенітенціарної психології, змістовий аспект совісті складається зі ставлення до себе, життя, майбутнього, ситуації смерті, соціуму у співвідношенні до основних засобів виправлення і ресоціалізації, як складової частини щирого й усвідомленого каяття.

О. Рилько ототожнює поняття совісті та боргу, визначає совість, як "глибоке усвідомлення та переживання особою моральних норм і вимог суспільства" [16]. Наша позиція щодо розведення понять "совість" і "борг" співпадає з поглядами П. Симонова, який, розглядаючи природу совісті, припускає думку: "Совість і борг мають різне походження. Борг соціальний. Він історично детермінований нормами поведінки, прийнятими в цій групі. Норм і породжених ними уявлень

про борг може бути багато. Але не можна уявити декілька совісті. Адже голос совісті є голосом істини в тій мірі, в якій вона виявилася доступна цій людині".

В. Комаров, у структурі совісті, виділяє такі компоненти як: честь, борг, гідність, справедливість. А. Ченцов, основою когнітивного компоненту совісті, визначає пізнання соціально-моральних норм, які регулюють поведінку та становлення етичної свідомості [17].

Як ми бачимо, в філософії та сучасній психології досить багато наукових робіт зі спробами пояснити совість, як феномен духовного розвитку людини, і визначити її роль у поведінці особи. Але, теоретична психологія ще не відповіла на питання, на які вже знайшла відповідь практична психологія: «Що ж таке совість?», «Яке її походження?», «Що є рушійною силою розвитку совісті?»

Таким чином, совість, на нашу думку, являє собою складний компонент структури особистості, який є окремою інтегральною підструктурою на рівні здібностей і характеру, що тісно пов'язані із свідомістю людини, та визначається ставленням особи до життя, соціального оточення, власного майбутнього, до себе, до смерті, а результатом прояву совісті є дії (поведінка), їх результати та наслідки.

Список літератури:

1. Електронне видання. А. Даль Толковый словарь живого великорусского языка. URL : <https://slovardalja.net> (дата звернення 23.05.2022 року).
2. Електронне видання. Психологічний словник. URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/16/word/sovest> (дата звернення 23.05.2022 року).
3. Електронне видання. Юридичний словник. URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/20/word/sovest> (дата звернення 23.05.2022 року).
4. Електронне видання. Великий психологічний словник / за ред. Б. Мещерякова, В. Зінченко. URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/30/word/sovest> (дата звернення 23.05.2022 року).
5. Електронне видання. Психологічна енциклопедія / за ред. Р. Корсіна, А. Ауербача. URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/30/word/sovest> (дата звернення 23.05.2022 року).
6. Електронне видання. Психологічний словник / за ред. О. Петровського та М. Ярошевського. URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/30/word/sovest> (дата звернення 23.05.2022 року).
7. Головин А.В. Словарь практического психолога. Санкт-Петербург, 2003. С. 753.
8. Малий енциклопедичний словник. Москва, 1994. С. 1518
9. Електронне видання. Кордуэлл М. "Психологія від А до Я". URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/479/word/sovest> (дата звернення 23.05.2022 року).
10. Електронне видання. Оксфордський тлумачний словник із психології / під ред. А. Ребера. URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/487/word/sovest> (дата звернення 23.05.2022 року).
11. Електронне видання. Пергаменщиков Л. «Кризисная психология». URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/667/word/sovest> (дата звернення 23.05.2022 року).

12. Электронне видання. Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах. URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/852/word/sovest> (дата звернення 23.05.2022 року).

13. Электронне видання. URL : <https://ru.citaty.net/tsitaty/467848-nikolai-aleksandrovich-berdiaev-sovest-est-dukhovnoe-sverkhprirodnoe-nachalo-v-chel/> (дата звернення 24.05.2022 року).

14. Пюиn, Iв. (1943). *Die ewigen Grundlagen des Lebens*. Zürich. Aehren Verl.

15. Антропов Ю.А. Психология совести. *Обозрение психиатрии и медицинской психологии*. № 4, 2013. С. 26 – 31.

16. Хаэр Р.Д. Лишенные совести: пугающий мир психопатов. Киев : Диадектика, 2021. 240 с.

17. Электронне видання. URL : https://storage.piter.com/upload/contents/978549601970/978549601970_p.pdf (дата звернення 24.05.2022 року).

18. Электронне видання. Комаров В. Совесть как фактор морально-нравственной надежности личности. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/sovest-kak-faktor-moralno-nravstvennoy-nadezhnosti-lichnosti> (дата звернення 24.05.2022 року).